

Історія

УДК 62-665.9 (4Укр)(09)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.18125694>**Зародження аграрного машинобудування в Київській губернії (1840-і – 1860-і роки)****Хоменко Євген Валентинович,**

аспірант Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки

Національної академії аграрних наук України, м. Київ, Україна,

<https://orcid.org/0009-0006-7006-3439>**Прийнято: 19.12.2025 | Опубліковано: 30.12.2025**

***Анотація.** У статті висвітлені основні моменти процесу зародження аграрного машинобудування на Київщині в 1840-х – 1860-х роках. Встановлено, що основною рушійною силою цього процесу став прискорений розвиток місцевої цукрової промисловості, що спонукало власників або найбільш цукрових заводів регіону, або регіонально розташованих мереж таких заводів до створення підприємств, здатних ремонтувати та виготовлювати потрібне їм виробниче устаткування. Подальше інтенсивне розповсюдження Київською губернією промислового цукроваріння збільшувало попит на продукцію таких машинобудівних заводів, що приводило до збільшення їх кількості, а також до зростання чисельності працюючих на кожному з них. З'ясовано, що в період з 1840 р. до 1871 р. на Київщині було утворено п'ять такого роду машинобудівних заводів: Смілянський, Мліївський, Білоцерківський, Шполянський та Уманський, а також ще один завод, спеціалізований на виробництві та ремонті сільськогосподарських*

машин – Трипільський. Даний дисбаланс в регіональному аграрному машинобудуванні на користь заводів з виробництва устаткування для цукрової промисловості зумовлювався тим, що процес механізації сільськогосподарської праці на Київщині в цей час тільки-но розпочався і проходив дуже повільно. Тому, приріст виробництва основних видів традиційної сільськогосподарської продукції тут був незначним, що дозволяло впоратися з її переробкою морально застарілими технічними засобами, виготовлення яких було налагоджено на селі в кустарний спосіб. Отже, потреба в новітніх засобах механізації переробної промисловості впродовж розглянутого хронологічного періоду стосувалася лише її цукрової галузі. Між тим, всі ці п'ять підприємств, які спеціалізувалися на виробництві обладнання для цукрових заводів, по-штучно виготовляли й ремонтували сільськогосподарські машини – як додатковий вид діяльності, що свідчить за нарощування обсягів застосування на ланах Київщини техніки, виготовлення і ремонт якої у кустарний спосіб уже було неможливим. Разом з тим, виникнення в регіоні протягом обраних хронологічних меж лише одного спеціалізованого на сільськогосподарському машинобудуванні заводу, на якому, до того ж, як додаткова продукція, випускалося обладнання для цукрових заводів, показує, що темпи механізації сільського господарства в цей час у Київській губернії були невисокими.

Ключові слова: аграрне машинобудування, сільськогосподарське машинобудування, машинобудівний завод, цукрова промисловість, сільськогосподарська техніка, обладнання.

The emergence of agrarian machine-building in the Kyiv province (1840s–1860s)

Yevhen Khomenko,

PhD student at the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0006-7006-3439>

Abstract. *The article highlights the main points of the process of the emergence of agricultural engineering in the Kyiv lands in the 1840s – 1860s. It has been established that the main driving force of this process was the accelerated development of the local sugar industry, which prompted the owners of either the largest sugar factories in the region or regionally located networks of such factories to create enterprises capable of repairing and manufacturing the production equipment they needed. The further intensive spread of industrial sugar refining in the Kyiv province increased the demand for the products of such machine-building plants, which led to an increase in their number, as well as to an increase in the number of employees at each of them. It was found that in the period from 1840 to 1871, five such machine-building plants were established in the Kyiv region, in: Smila, Mliiv, Bila Tserkva, Shpola and Uman', as well as another plant specializing in the production and repair of agricultural machinery – Trypillia. This imbalance in regional agrarian engineering in favor of factories producing equipment for the sugar industry was due to the fact that the process of mechanization of agricultural labor in the Kyiv lands had just begun at that time and was proceeding very slowly. That's why, the increase in the production of the main types of traditional agricultural products here was insignificant, which made it possible to cope with its processing using outdated technical means, the production of which was established in the village in an artisanal manner. Therefore, the need for the latest means of*

mechanization of the processing industry during the considered chronological period concerned only its sugar branch. Meanwhile, all five of these enterprises, which specialized in the production of equipment for sugar factories, manufactured and repaired agricultural machinery on an individual basis – as an additional type of activity, which indicates an increase in the use of technics in the fields of Kyiv region, the manufacture and repair of which was no longer possible in an artisanal manner. At the same time, the emergence in the region during the selected chronological boundaries of only one plant specializing in agricultural engineering, which, in addition, produced equipment for sugar factories as an additional product, shows that the pace of agricultural mechanization at that time in the Kyiv province was low.

Keywords: *agrarian machine-building, agricultural engineering, agricultural machinery, equipment, machine-building plant, sugar industry.*

Постановка проблеми. Аграрне машинобудування в історії України відіграло ключову роль у становленні її економіки, зважаючи на те, що агропромисловий комплекс (АПК) споконвічно й до сьогоднішніх днів являє собою одне з основних джерел формування добробуту української громади. Отже, будучи сферою виробництва засобів аграрного виробництва, аграрне машинобудування забезпечує потреби АПК в них, тим самим надаючи агропромисловцям можливість для створення цього добробуту в тому ступені, який дозволить технічний рівень та обсяги виготовлення необхідних їм аграрних машин. Разом з тим, в активно працююче аграрне машинобудування постачаються великі обсяги матеріально-сировинних ресурсів, продуктованих іншими галузями індустрії, що робить його одним з важливих сегментів внутрішнього ринку споживання відповідних товарів. Через це, роль сфери виробництва аграрної техніки в зміцненні національної економіки одночасно проявляється і в індустріальному, і в аграрному її секторах.

Проте вказана роль вітчизняного аграрного машинобудування (агромашинобудування) в укладанні української економіки може бути повністю розкритою лише за умови її активної роботи. За обставин стагнації, які щодо агромашинобудування в Україні спостерігаються кілька десятиліть поспіль, галузь втрачає свою функцію стимулювання зростання обсягів виробництва в АПК та в неаграрній індустрії – металургії, вугільній, електротехнічній промисловості, тощо. Але це не означає того, що українська агропромисловість позбувається засобів виробництва – вона починає придбавати їх за кордоном, а заразом – й аграрні технології, на втілення яких орієнтовані ці засоби. Таким чином, вітчизняний АПК потрапляє в залежність від іноземних техніки та технологій, а українські неаграрні галузі несуть відповідні економічні збитки на користь їх зарубіжним конкурентам.

З огляду на наведене, пошук шляхів виводу українського агромашинобудування з укладеної системної кризи набуває непересічної актуальності, а отже й всі дослідження, прямо чи опосередковано спрямовані на досягнення цієї мети стають актуальними також. В межах усього потоку таких розвідок особливе місце займають історичні студії, присвячені вивченню досвіду організації розвитку аграрного машинобудування в минулому, а особливо в ті часи, впродовж яких стан галузі був близьким до сучасного. Одним з таких періодів для вітчизняної сфери виробництва аграрних машин був етап її становлення, коли процеси механізації сільськогосподарського виробництва (сільгоспвиробництва) та індустріалізації сектору переробки сільськогосподарської продукції (сільгосппродукції) уже намітилися, але ще не розпочалися. Однак в цей час далеко не всі українські землі виявилися готовими до впровадження цих процесів, і природно, що вони зароджувалися, в першу чергу, в тих регіонах України, де малися древні традиції сільгоспвиробництва та переробки сільськогосподарської сировини (сільгоспсировини), до яких належить і Київщина. Тому, вивчення етапу

зародження українського агромашинобудування в проекції на київський регіон стає частиною загального аналізу саме первинного періоду галузевого розвитку. Це, з огляду на раніше окреслену потребу в дослідженні досвіду щодо організації галузевого розвитку, й надає темі даної публікації **актуальності**.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зауважити, що під час підготовки цієї статті виявлена наявність доволі широкого кола публікацій, в яких вивчаються певні моменти історії розвитку аграрного машинобудування на українських теренах Російської імперії. Попри це, кількість наукових праць, де досліджувана регіональна галузь, хоча б якоюсь мірою, розглядалась би вченими на етапі її зародження є дуже обмеженою, тим більше – стосовно її місцевих осередків, включно із Київщиною. Так, у наукових працях радянської епохи: О.О. Нестеренка [1, 2], П.І. Лященка [3] та Т.І. Дерев'янкіна [4] їх автори одностайно вказують на те, що розвиток промисловості з переробки сільгоспсировини в Україні в середині XIX ст. стимулював формування регіональної машинобудівної індустрії, але не наводять жодного конкретного прикладу. Те саме стосується й пострадянського циклу монографій М.М. Москалюка [5–7], де інтенсифікація розвитку агропереробних галузей в Україні в період 1860-х – 1870-х років розглядається, в тому числі, крізь призму поліпшення їх виробничого оснащення, але без висвітлення джерел його надходження. Трохи більше конкретики щодо нашої проблеми можна зустріти в радянській колективній розвідці під редакцією М.П. Василенка [8], проте вона обмежена лише стислою згадкою про заснування на території Київської губернії впродовж обраних нами хронологічних меж механічних майстерень графа О.О. Бобринського (1800–1868) в містечку (м-ку) (за тодішнім адміністративним розподілом населених пунктів) Смілі Черкаського повіту, де здійснювалося виготовлення сільськогосподарських машин та обладнання для цукрових заводів. Також, у ній побіжно згадується тільки про існування до

1860 р. аналогічних підприємств цукрозаводчиків Яхненків і Симиренка в м-ку Млиєві, Браницьких і Менцеля в м-ку Білій Церкві та Абази в м-ку Шполі [8, с.7–8]. При цьому, помилково, один й той самий завод у Білій Церкві, який належав графу В.В. Браницькому (1826–1884) подається як два заводи – Браницьких і Менцеля, хоча належати спадкоємцям В.В. Браницького він став у другій половині 1880-х років, і лише на початку ХХ ст. дане підприємство стало заводом Менцель, причому – саме Менцель, а не Менцеля, оскільки його власницею стала жінка – німецька піддана Ганна Федорівна Менцель [9, с.1008]. Не набагато більш інформативна для нас і пострадянська колективна монографія під редакцією М.В. Зубця [9], в якій окрім підтвердження факту існування на Київщині в 1840-х – 1860-х роках майстерень графа Бобринського додається факт наявності в цей же період ще кількох такого ж роду підприємств, але неточним ані хронологічно, ані за найменуваннями, ані щодо розташування, неповним списком [10, с.234].

У більших подробицях, ніж у попередньо наведених розвідках досліджуваний нами період в історії українського агромашинобудування розглянутий у колективній науковій праці Н.Г. Анненкової, Р.В. Бея та В.В. Коцура [11]. Проте цей період авторами узагальнений стосовно російської України в цілому, і не акцептується ані саме на Київщині, ані на якійсь з решти українських губерній Російської імперії. Окрім того, дана праця виконана в форматі статті, через що, а також попередньо вказане, в її обсяги не дозволили розмістити достатньо фактів стосовно підприємств аграрного машинобудування Київської губернії, і, окрім уже раніше згаданого заводу графа Бобринського в м-ку Смілі, в дослідженні [11] приводяться лише механічні майстерні агромашинобудівного профілю Торгового дому «Брати Яхненки та Симиренко» в м-ку Млиєві Черкаського повіту та О.А. Абази (1821–1895) в м-ку Шполі Звенигородського повіту [11, с.94–96]. Більш ґрунтовно питання аграрного машинобудування щодо Київщини розглянуто в

історичному нарисі В.О. Іванціва [12], але стосовно лише одного підприємства – Білоцерківського заводу сільськогосподарських машин, який упродовж досліджуваних хронологічних меж належав графу В.В. Браницькому. До того ж, в цьому нарисі періоду 1840-х – 1860-х років в історії підприємства відведено найменше місця з усього охопленого стошістдесятисторінковим дослідженням 150-річного хронологічного відтинку, по суті, обмежившись згадкою про власників та місце розташування.

Таким чином, історіографічний аналіз теми нашої публікації показує, що питання зародження аграрного машинобудування на Київщині в її кордонах середини ХІХ ст. не розкрито. Попри наявність розвідок, присвячених своїми певними частинами історії розвитку українського агромашинобудування, охоплювані ними хронологічні періоди здебільшого обходять етап переходу даного виду машинобудівної діяльності на промислову основу, а місце в цьому процесі Київського регіону окремо не розглядається. Отже, обране нами питання в історії української галузі виробництва аграрних машин є недослідженим, що додатково актуалізує цю публікацію.

Мета статті полягає у всебічному висвітленні історичної картини зародження агромашинобудівної промисловості в Київській губернії Російської імперії, з'ясуванні рушійних сил цього процесу та визначальних факторів впливу на його ходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У розглянуту епоху Київщина мала дещо відмінні від її сучасних територій кордони, розташовуючись виключно по правому березі р. Дніпро, і включаючи в себе (окрім власне правобережжя нинішньої Київської) почасти території сучасних: Вінницької, Житомирської та Черкаської областей України [13, с.395]. Тобто, географічно сільськогосподарські угіддя Київської губернії повністю знаходилися в місцях з давніми традиціями землеробства, що зумовлювалося сприятливими для цього ґрунтово-кліматичними умовами та відносно великою

щільністю заселення сільських територій, поступаючись серед усіх дев'яти українських провінцій Російської імперії цим показником лише Подільській губернії. Проте також лише останній серед усіх українських губерній Київщина поступалася за кількістю кріпаків, котрі мешкали на території губернії, і питома вага яких в усьому обсязі губернського населення на середину XIX ст. складала 57,7% (на Поділлі – 59,5%, Волині – 56,5%) [14, с.43]. Таким чином, попри розповсюдження сільськогосподарської діяльності практично всією територією Київської губернії, її здійснення, до відміни в Російській імперії кріпацтва в 1861 р., відбувалося переважно за рахунок використання кріпацької праці в регіоні також повсюдно.

Можливість застосовувати в сільськогосподарському виробництві дешевий ручний труд кріпаків, незважаючи на його низьку економічну ефективність, тривалий час дозволяла місцевим поміщикам не проявляти скільки-небудь великої активності на ниві механізації аграрної праці, оскільки їх добробут забезпечувався і в такий спосіб її організації. В немалому ступені підтримці прийнятного для поміщиків їх економічного стану сприяла царська політика першої половини XIX ст., спрямована на збереження монопольного права дворян на нерухоме майно, а також можливості використовувати кріпаків як заставу під кредити. Дякуючи цій політиці, поміщики, яким на Правобережжі України належало 3/4 всіх сільськогосподарських угідь, ставали спроможними набувати великих боргових зобов'язань без суттєвих для себе наслідків, що, власне, й стало причиною тому, що з кінця 1830-х до середини 1850-х років, під час буму будівництва цукрових заводів (цукрозаводів) у Київській губернії 2/3 маєтків виявилися закладеними в кредитних установах [14, с.10–11]. Отже, можливість землевласників сукупно або по-одинці набувати кошти для вкладання їх у сферу переробки сільгосппродукції за одночасної цьому збереженні спроможності збільшення обсягів виробництва останньої шляхом не стільки зростання продуктивності відповідної праці,

скільки зростанням обсягів використовуваних сільгоспугідь, сприяли тому, що на Київщині в середині XIX ст. темпи механізації робіт у переробній сфері почали перевищувати відповідний показник у сільському господарстві.

Вказане випередження в Київській губернії темпів механізації праці в переробній галузі перед темпами її механізації у сільському господарстві зумовило те, що заводи з виробництва відповідних засобів почали виникати тут первинно для виготовлення переробного обладнання [11, с.91]. Так, першим у регіоні підприємством аграрного машинобудування стали механічні майстерні графа О.О. Бобринського в м-ку Смілі, засновані в 1840 р. для обслуговування потреб відразу трьох побудованих графом місцевих цукрових заводів (цукрозаводів): Балаклеївського (1838 р. – близька 9 км від Сміли); Смілянського (1839 р.); Яблунівського (1839 р. – близька 8 км від Сміли) [13, с.445; 15, с.4, 27, 35]. Зрозуміло, що первинним призначенням майстерень було не стільки продукування виробничого обладнання цукрозаводів, скільки виготовлення окремих деталей для його ремонту. Це виходить з того, що в абсолютно аграрному регіоні споконвічно була відсутня достатня кількість кваліфікованих робітників для швидкого налагодження випуску готових машин і апаратів для цукроваріння, а завезти їх необхідний для цього повний комплект було можливим тільки з-за кордону – з причини браку таких у Російській імперії у цілому. Разом з тим, праця зарубіжних майстрів коштувала недешево, тож у той час їх запрошували лише для роботи на складному механічному обладнанні, не розповсюдженному серед місцевих ремісників, а для решти робіт набирали працівників з останніх. Проте складних верстатів первинно також було небагато, що дозволяло організовувати відповідну підготовку місцевих робітничих кадрів невеликою кількістю найманих майстрів, поступово, за потребою, розширюючи парк складного механічного обладнання. А дана потреба безперервно зростала по мірі зношення устаткування цукрозаводів, причому як самого О.О. Бобринського, так і

сусідніх йому цукрозаводчиків, зважаючи на те, що впродовж 1840-х років лише цей граф відкрив ще кілька цукрових заводів в цьому ж Черкаському, Чигиринському та інших повітах Київщини.

Аналогічно розвивалася ситуація із заснуванням у 1847 р. між містечками Городище та Мліїв машинобудівного (машзаводу) заводу Торгового дому (ТД) «Брати Яхненки та Симиренко» [16, с.28]. Так, у 1845 р. цим Торговим домом було взято в оренду в М.П. Брізоль цукровий завод у селі Руська Поляна Черкаського повіту, а в 1847 р. закладено в м-ку Городище Черкаського повіту будівництво Городищенсько-Мліївського цукрового заводу (у 62 км від Русько-Полянського), на той час самого великого цукрозаводу на українських теренах [15, с.8, 25]. Отже, створення Мліївського машзаводу первинно мало на меті виконання тих самих завдань, що й Смілянського механічного заводу (мехзаводу) В.В. Бобринського – задовольняння потреб у ремонті виробничого обладнання цукрозаводів насамперед власників цих механіко-машинобудівних підприємств, а на залишку потужностей – й інших цукрозаводчиків. За такою ж схемою був заснований у 1850 р машинобудівний завод В.В. Браницького в м-ку Біла Церква, біля якого з 1847 р. знаходилися його Єзеранський та Шамраївський цукрозаводи, а також у 1860 р. – ливарно-механічний завод О.А. Абазі в м-ку Шполі, де з 1851 р. працював цукрозавод цього ж власника [15, с.11, 34; 17, с.57–58]. Попри те, що в науковій історичній літературі всі означені підприємства практично завжди описуються як невеликі майстерні, у реальній історичній дійсності вони були достатньо крупними для того часу заводами з чисельним персоналом: мехзавод О.О. Бобринського – близька 100 чол.; машзавод ТД «Брати Яхненки та Симиренко» – понад 140 чол.; машинобудівний завод В.В. Браницького – близька 120 чол.; ливарно-механічний завод О.А. Абазі – 50 чол. [18, с.360–361].

Первинна орієнтація підприємств аграрного машинобудування Київщини на виготовлення обладнання для цукровиробництва зумовлювалася не тим, що його технології споконвічно більш механізовані ніж у решти видів переробної промисловості та сільського господарства, а існуючим до середини XIX ст. невисоким ступенем механізації традиційних видів переробки сільгоспсировини та способів її отримання. При цьому, технічний рівень застосовуваних для цього засобів дозволяв їх кустарне виготовлення та ремонт, що, власне, й достатньо широко практикувалося селянами не тільки Київської губернії, а й усієї Російської імперії у зимню пору року, коли польові роботи припинялися [19, с.117]. Проте вже з середини 1850-х років обсяги застосування інтенсивних механізованих агротехнологій, особливо в прогресивних поміщицьких господарствах Київщини, почали стрімко зростати [16, с.10]. Це було пов'язано із значним погіршенням фінансового стану Російської імперії, зумовленим, у свою чергу, негативними для неї наслідками Кримської війни 1853–1856 рр., у результаті чого навантаження на сільськогосподарський сектор економіки імперії зросло на стільки, що витримувати його за рахунок виключно збільшення обсягів ручної праці на селі стало неможливо [11]. Окрім того, за підсумками цієї війни стало зрозумілим, що епоха кріпацтва вже підійшла свого кінця, оскільки заснована на кріпацькій праці економіка країни виявилася неспроможною протистояти економікам тих країн, де був присутнім вільний ринок праці.

Отже, передбачаючи відміну кріпацтва, прогресивні поміщики почали масово переходити до використання машинних агротехнологій, однак самі відповідні машини в імперії вироблялися по-штучно і обмеженою кількістю підприємств, розташованих здебільшого в Центральних, Північно-Західних регіонах Росії, Польщі і на Уралі, тому на рубежі 1840-х – 1850-х років поля Київщини почала заповнювати імпортована сільськогосподарська техніка [20, с.308–309]. Проте, не будучи обізнаними на питаннях механізації

сільськогосподарської праці, латифундисти часто-густо завозили або реально непотрібні їм машини, або необхідні, але без фахівців, здатних організувати їх правильну експлуатацію, вважаючи себе спроможними зробити це самотужки [21, с.24]. З-за цього, на початок 1850-х років у господарствах Київської губернії почали нагромаджуватися виведені з ладу через неправильне застосування сільгоспмашини, що оголило проблему налагодження їх промислово організованого ремонту, оскільки в кустарний спосіб цього не дозволяли існуючі в той час ремісничі технології. Таким чином, у першій половині 1850-х років на Київщині склалася ситуація, коли, з однієї сторони, розчаровані в заходах (принаймні в тому вигляді, в якому вони їх проводили) з механізації сільськогосподарської праці місцеві поміщики прагнули позбавитися придбаних ними складних сільгоспмашин, по більшій частці – тією чи іншою мірою вже зіпсованих. Але, з іншого боку, ті латифундисти, котрі підійшли до справи механізації сільського господарства ґрунтовніше і досягли в цьому позитивного результату, прагнули збільшити свої парки сільгосптехніки в умовах дефіциту нових потрібних їм машин та профіциту непотрібних, а також зіпсованих – як перших, так і других, як чужих, так і власних.

З огляду на вказане, на початок 1850-х років у Київській губернії створилася сприятлива ситуація для зародження промислового сільськогосподарського машинобудування, але первинно спеціалізованого на ремонті та переробці під місцеві практики ведення сільського господарства вже наявних в експлуатації сільгоспмашин. Разом з тим, до початку 1860-х років відповідні потреби мали невеликі обсяги та й персонал, здатний їх задовольняти, був уже сконцентрований на машинобудівних підприємствах, що обслуговували цукрозаводи, тому останні й стали тими осередками, де безпосередньо відбулося зародження сільгоспмашинобудування на Київщині. Однак виключенням цьому стало заснування в 1855 р. в м-ку Трипілля

Київського повіту мехзаводу С.І. Мордасевича, спеціалізованому, в першу чергу, на ремонті сільгоспмашин та по-штучному виготовленні копій зарубіжних зразків такої техніки, проте попутно виготовляючи й обладнання для цукрових заводів [22, с.377]. Але потужності цього заводу були не дуже великими, принаймні кількість робітників на ньому не перевищувала двадцять чоловік, тож факт фундації даного підприємства підтверджує окреслену вище тенденцію стосовно регіонального попиту на сільгоспмашини щодо його якості, хоча, в той же час, відсутність сталого продовження процесу заснування сільгоспмашинобудівних заводів у Київській губернії свідчить, що в кількісному вираженні цей попит ще не набрав відповідної гостроти [18, с.361].

Між тим, подальший розвиток упродовж 1850-х років у регіоні цукрової промисловості посилив іншу тенденцію місцевого агромашинобудування – утворення спеціалізованих на виготовленні відповідного обладнання машинобудівних підприємств, серед яких був раніше згаданий ливарно-механічний завод О.А. Абазі в м-ку Шполі. Проте це було останнє в Київській губернії підприємство агромашинобудівного профілю, яке організовувалося власником насамперед для задовольняння потреб йому ж приналежних цукрозаводів. Заснований інженерами машинобудівного профілю в 1862 р. у Києві машзавод Товариства «Донат, Липковський і К^о» уже споконвічно був орієнтований на виробництво обладнання для цукрової промисловості як такого, без конкретної адресації основного валу своєї продукції. Таким же за концепцією утворення став машинобудівний завод прусського інженера А.Г. Тіхтера, фундований в м. Умань у 1871 р., і орієнтований не на конкретного персоніфікованого споживача своєї продукції, а на регіональну цукрову промисловість у цілому [22, с.377]. Поза тим, усі ці перелічені заводи мали у своїй виробничій програмі й ремонт та виготовлення сільськогосподарських машин, втім здійснювані ними за залишковим

принципом, що підтверджує тезу про недостатній розвиток на Київщині до 1870-х років процесу механізації сільськогосподарських робіт.

Висновки. Зародження аграрного машинобудування, як промислової галузі, в Київській губернії Російської імперії відбулося впродовж 1840-х – 1860-х років. Воно розпочалося з створення підприємств, спеціалізованих на ремонті та виготовленні обладнання для цукрової промисловості, що стало наслідком бурхливого розвитку останньої на Київщині з кінця 1930-х років. На першому етапі генези регіонального агромашинобудування профільні заводи організовувалися власниками великих цукроварень або мереж цукрових заводів, першочергово на задовольняння їхніх же потреб у ремонті та виготовленні відповідного виробничого устаткування. Але вже на початку 1860-х років процес зародження галузі почав входити до нової фази, коли агромашинобудівні підприємства створювалися поза межами цукрової промисловості, хоч все одно первинно орієнтувалися на задовольняння її потреб, як найбільш нагальних серед усієї агровиробничої сфери в регіоні. Поза тим, поступове розгортання на Київщині процесу механізації сільськогосподарської праці сприяло переходу на промислову основу ще одному виду аграрного машинобудування – сільськогосподарському машинобудуванню. Але занадто повільні темпи цього процесу, які спостерігалися впродовж обраних хронологічних меж призвели до створення в цей час у Київській губернії лише одного спеціалізованого (Трипільського машинобудівного заводу) на цьому профілі продукції невеликого підприємства. Решта сільськогосподарських машин та знарядь виготовлялися та ремонтувалися в промисловий спосіб як додаткова продукція на заводах з виробництва обладнання для цукрової індустрії, утім останнє виготовлялося як додаткова продукція і на Трипільському машзаводі. Отже, саме прискорений розвиток цукрової індустрії у Київській губернії наприкінці 1830-х років став

рушійною силою зародженню в 1840-х – 1860-х роках регіональної агромашинобудівної промисловості.

Список використаних джерел

1. Нестеренко О.О. Розвиток промисловості на Україні. в 3 ч. Київ: АН УРСР, 1959–1966. Ч. I.: Ремесло і мануфактура. 1959. 495 с.
2. Нестеренко О.О. Розвиток промисловості на Україні. в 3 ч. Київ: АН УРСР, 1959–1966. Ч. II.: Економічна підготовка Великої Жовтневої соціалістичної революції (фабрично-заводське виробництво). 1962. 580 с.
3. Лященко П.И. История народного хозяйства СССР. в 3 т. Москва–Ленинград: Госполитиздат, 1939–1956. Т. II.: Капитализм. Ленинград, 1950. 736 с.
4. Дерев'янкін Т.І. Промисловий переворот на Україні: питання теорії та історії. Київ: Наукова думка, 1975. 279 с.
5. Москалюк М.М. Загальний нарис промислового розвитку України у другій половині XIX – на початку XX ст. Тернопіль: ТНПУ, 2007. 257 с.
6. Москалюк М.М. Розвиток переробної промисловості у Наддніпрянській Україні в другій половині XIX – на початку XX століття. Тернопіль: Рада, 2009. 336 с.
7. Москалюк М.М. Розвиток обробної промисловості українських губерній Російської імперії в другій половині XIX – на початку XX століття. Тернопіль: ТНПУ, 2012. 300 с.
8. Развитие механизации и электрификации сельского хозяйства Украинской ССР / Василенко М.П., Барабан Н.П., Коваль А.И. и др. Киев: Наукова думка, 1988. 472 с.
9. Список фабрик и заводов России за 1910 год: по офиц. данным фабричного, податного и горного надзора / Министерство торговли и

промышленности. Москва-С.Петербург-Варшава: Торговый Дом Л. и Э.Метцль и К^о, 1910. СССIV л. 1090 с.

10. Сільське господарство України – від минулого до сьогодення. у 4-х т. Т.ІІ.: Від становлення земельних відносин до комплексної механізації виробництва. /М. В. Зубець, В. І. Власов, І. М. Годунов та ін. Київ : Аграрна наука, 2005. 280 с.

11. Анненкова Н., Бей Р., Коцур В. Зародження промислового виробництва сільськогосподарських машин та обладнання для переробної промисловості на українських землях Російської імперії у 40-50-х роках ХІХ ст. *Історія науки і біографістика*. 2021. № 3. С. 88–104. doi.org/10.31073/istnauka202103-06.

12. Іванців В.О. Право на ім'я. З історії ВАТ «Білоцерківськмаш»: 1850–2000. Біла Церква: Альманах «Біла Церква», 2000. 160 с.

13. Суворин А.С. Вся Россия. Русская книга промышленности, торговли, сельского хозяйства и администрации: Торгово-промышленный адрес-календарь в 2-х т. Т. 1. С.-Петербург: Типография Бр. Пантелеевых и Типография И.Н. Кушнарева, 1895. 2319 с.

14. Горенко Л.М., Присяжнюк Ю.П. До аграрної історії України: Деякі аспекти соціально-економічного розвитку Правобережної України в ХІХ с. (історико-економічні дослідження). Черкаси: «Сіяч», 1996. 92 с.

15. Ежегодник по сахарной промышленности Российской империи за 1885-6 г. / Сост. М.А. Толпыгин. Киев: Киевское отделение ИРТО, 1887. 299 с.

16. Ершов А. Обзор машиностроительных заведений в России / Обзор различных отраслей мануфактурной промышленности России. В 2-х т. Т. 2. С.-Петербург: Типография Департамента внешней торговли, 1863. С. 1–92.

17. Ежегодник по сахарной промышленности Российской империи за 1893-94 г. / Сост. М.А. Толпыгин. Вып. 1. Киев: Киевское отделение ИРТО, 1895. 200 с.

18. Орлов П.А. Указатель фабрик и заводов Европейской России с Царством Польским и Великим княжеством Финляндским. С.-Петербург: Типогр. братьев Пантелеевых, 1881. IX л, 753 с.
19. Обзор кустарных промыслов России / под ред. Д.А. Тимирязева. С.-Петербург: Скоропечатня М.М. Гутзац, 1902. 152 с.
20. Кулишер И.М. История русской торговли до девятнадцатого века включительно. Петербург: Атеней, 1923. 328 с.
21. Черняев В. Сельскохозяйственное механическое дело у нас и за границу: Обзорение. *Сельское хозяйство и лесоводство*. 1872. Ч. СІХ. Апрель. С. 23–36.
22. Орлов П.А., Будагов С.Г. Указатель фабрик и заводов Европейской России: материалы для фабрично-заводской статистики. С.-Петербург: Типогр. В. Киршбаума, 1894. 827 с.